

Dr hab. Irena Kałużyńska, prof. UW
Zakład Sinologii
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-905 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Justyny B. Walkowiak pt. *Personal Name Policy: From Theory to Practice* [Polityka w stosunku do imion i nazwisk: od teorii do praktyki]

Promotor: prof. dr hab. Alfred F. Majewicz

Promotor pomocniczy: dr Tomasz Wicherkiewicz

Przedmiotem tej obszernej rozprawy doktorskiej (272 s.) jest zjawisko polityki prowadzonej w stosunku do nazw osobowych (imion i nazwisk), postrzeganej przez pryzmat polityki językowej. Celem pracy jest ukazanie, że nazwy osobowe stanowią uprawnione pole zainteresowań i wartościowe źródło danych dla polityki językowej (planowania językowego). Polityka w stosunku do nazw osobowych nie stanowi jednak tylko części polityki językowej w ogóle, lecz ma też obszar działań poza nią wykraczający. Stąd też podjęto próbę typologicznej klasyfikacji różnych przejawów uprawiania polityki względem nazw osobowych, szukając wspólnego mianownika i rozpoznawalnych wzorów w oficjalnych politykach językowych prowadzonych w różnych krajach (głównie zachodnich) w czasach minionych i obecnych. Dodatkowo, jako studium przypadku polityki językowej w stosunku do nazw osobowych zaprezentowano analizę lituanizacji polskich nazw osobowych mniejszości polskiej na Litwie po 1991 roku.

Problematyka podjęta w rozprawie nie miała dotąd wypracowanej metodologii opisu ani systematycznego ujęcia w teoriach socjolingwistycznych. Doktorantka w zasadzie jako pierwsza podjęła się ustalenia ram teoretycznych dla opisu przedstawianego zjawiska, posilkując się odpowiednio dobranymi opracowaniami.

Materiał badawczy do rozprawy został zaczerpnięty z prac naukowych (historycznych, socjologicznych, kulturoznawczych, prawniczych, politologicznych, onomastycznych) oraz z opracowań popularnonaukowych, materiałów prasowych,

utworów pamiętnikarskich, rządowych stron internetowych itp. Odwołania do imponującej liczby źródeł polskich, zachodnich i innych świadczą o znakomitej orientacji doktorantki w szeroko rozumianej literaturze przedmiotu i o jej szerokich horyzontach myślowych.

Rozprawa doktorska generalnie składa się z krótkiego Wprowadzenia/**Preface**, Spisu treści, Noty wydawniczej/**Editorial note**, Listy skrótów, obszernego **Wstępu** oraz z siedmiu rozdziałów, **Wniosków** i **Bibliografii**. Zawiera także dwa aneksy – listy zlituanizowanych nazwisk polskich (z 1942 roku i współczesną), oraz dwa indeksy: Indeks nazw osobowych wykorzystanych w rozprawie jako egzemplifikacja oraz Indeks ogólny, a także obszernie streszczenie pracy w języku polskim.

Wstęp/Introduction (s. 13-30) szczegółowo wprowadza w temat rozprawy, jej zakres i metodologię przeprowadzonych badań, przedstawia najważniejsze pojęcia używane w rozprawie, te dotyczące polityki językowej i te dotyczące nazw własnych. Ważne są różne założenia i ograniczenia wstępne, przyjęte i starannie uzasadnione przez doktorantkę, np. to, że przedmiotem zainteresowań w rozprawie jest generalnie tylko postać imion i nazwisk, a nie różne aspekty ich użycia, czy że w pracy przyjęto szerokie rozumienie polityki w stosunku do nazw osobowych (nie musi mieć racjonalnego ani przemyślanego charakteru, nie jest domeną wyłącznie władz państwowych, jednak z reguły musi dotyczyć nazw osobowych używanych w sferze publicznej, a nie tylko prywatnej). Kolejnym ważnym rozróżnieniem jest rozgraniczenie pojęcia polityki językowej (ang. *language policy*, LP) od pojęcia polityki w stosunku do imion i nazwisk (ang. *name policy*, NP, skrócona forma od ang. *personal name policy*). Zaproponowany został także podział (s. 20-21), w którym NP nie stanowi jedynie części LP, lecz obie posiadają część wspólną, czyli politykę językową w odniesieniu do imion i nazwisk (ang. *language policy on names*, LPN). Należy tu ta część NP, gdzie podkreślono językową motywację przepisów, jakim podlegają imiona i nazwiska. Natomiast pozostałą część NP nazwano regulacjami w dziedzinie imion i nazwisk (ang. *name regulation*, NR). Są to np. przepisy dotyczące dziedziczenia nazwiska lub dopuszczalnej liczby imion. LPN ma być związana ze sprawowaniem władzy symbolicznej i dominująca etnicznie grupa decyduje o tym, jaką postać przyjmą imiona i nazwiska, także członków innych grup etnicznych. NR na ogół nie wiąże się z preferencjami dla określonej grupy etnicznej, są to przepisy dotyczące np. dozwolonej maksymalnej liczby imion czy też dopuszczalności bądź

nie nazwisk podwójnych i ich pisowni. Wstęp kończy wyjaśnienie przyjętych angielskich terminów na określenie nazwiska i imienia oraz przegląd literatury naukowej, w której nazwy osobowe czy szerzej, nazwy własne, postrzegane są jako obiekt badań LP.

W **Rozdziale 1** (s. 31-53), pt. „Personal Names”, szczegółowo omówiono różne aspekty nazw własnych. Rozdział zaczyna się próbą zdefiniowania nazw własnych przez wskazanie ich wyróżnianych cech: (1) referencyjnych – nazwa własna odnosi się do konkretnego pojedynczego obiektu; (2) semantycznych – nazwa nie sugeruje żadnych właściwości desygnatu, nie posiada znaczenia leksykalnego i jest umowna, tzn. z desygnatem łączy ją tylko konwencja; (3) ortograficznych – nazwa jest pisana wielką literą; (4) morfosyntaktycznych – nazwa nie bywa poprzedzana przedimkiem jak rzeczownik pospolity czy nie tworzy formy liczby mnogiej. Doktorantka słusznie zwraca uwagę na nieprzystawalność wielu z wymienionych cech do różnych języków świata i różnych kategorii nazw. Ze względu na trudność podania jednoznacznej definicji nazwy własnej, dla celów niniejszej rozprawy przyjęta została definicja wyliczająca podzbiory zbioru nazw własnych, jak antroponimy i toponimy. Zauważono też, że na realność psychologiczną kategorii nazw własnych zdają się wskazywać ustalenia psycholingwistyki. W odniesieniu do definicji nazw osobowych przyjęto kryterium funkcjonalne i minimalistyczną definicję: nazwa osobowa jest nazwą osoby. Uznano, że w sensie psychologicznym nazwy osobowe mogą mieć cały szereg znaczeń – mogą wskazywać na płeć, przynależność etniczną i rodzinną, wyznanie, przybliżony wiek, okoliczności narodzin bądź poczęcia, kolejność urodzenia wśród rodzeństwa, imiona przodków, a nawet cechy charakteru właściciela. Stwierdzono, że wszystkie potencjalnie obecne w nazwach osobowych informacje są często powiązane z rozmaitego rodzaju typami polityki w stosunku do imion i nazwisk. Postać nazwiska charakterystyczna dla określonego języka i kultury może sprzyjać polityce asymilacyjnej, zachęcającej do zmiany nazwiska na formę odpowiadającą językowi czy kulturze większości. Następnie doktorantka omawia kwestię przekładalności nazw osobowych. Teoretycznie uważa się, że nazwy własne są z zasady nieprzekładalne, w praktyce jednak często dzieje się inaczej. Doktorantka stawia tezę, że nazwy osobowe bywają przekładalne i specyfikę takiego przekładu ilustruje odpowiednimi przykładami.

W **Rozdziale 2** (s. 53-92), pt. „Aspects of name policy”, na podstawie definicji polityki językowej (LP) wg Spolsky’ego, dokonano porównania LP i polityki w

stosunku do imion i nazwisk (NP), a następnie omówiono i licznymi przykładami zilustrowano różne aspekty NP, przyjmując za punkt wyjścia klasyczne dla LP pytanie Coopera: „kto i co planuje, dla kogo i jak?”. Porównanie LP i NP ukazało, że znaczną część aparatu pojęciowego LP jako dyscypliny można skutecznie wykorzystać przy analizowaniu NP, np. planowanie statusu języka, jego korpusu oraz akwizycji itd.. Wśród osób czy instytucji decydujących o NP wyróżniono: rady języka jako instytucje opiniotwórcze o różnym stopniu faktycznych kompetencji; kościoły, przywódców religijnych, władze niskiego szczebla, szkoły, wojsko, zakłady pracy, indywidualnych pracodawców czy przełożonych, kalendarze i inne publikacje zawierające informacje o nazwach osobowych. Jako osoby podlegające NP wskazano (jako przypadki rzadsze) całą ludność danego państwa, a (jako przypadki częstsze) pewne segmenty ludności, np. członków mniejszości (etnicznych lub religijnych) i cudzoziemców. Jako obiekty podlegające planowaniu wskazano przede wszystkim imiona i (dziedziczne) nazwiska, niekiedy też inne kategorie nazw osobowych. Stwierdzono, że motywacje i cele, jakie może stawiać sobie NP są niekiedy skutkiem ubocznym realizowanej polityki społecznej. Wśród skutków NP wymieniono i scharakteryzowano m.in. niestabilność imion i nazwisk, szczególnie na obszarach zamieszkiwanych przez ludność mieszaną etnicznie czy na terenach pogranicznych, gdzie dochodzi do częstych zmian władzy. Na zakończenie omówiono różne założenia nie zawsze świadomie przyjmowane przy wdrażaniu polityki dotyczącej imion i/lub nazwisk („mity językowe” i inne).

Rozdział 3 (s. 93-110), pt. „Given names” omawia i ilustruje licznymi przykładami rozmaite typy polityki stosowanej odnośnie do imion, m.in. tzw. leseferyzm czy sporządzanie oficjalnych list imion dozwolonych. Zaproponowane zostało też pięć możliwych modeli związku między imionami językowej większości i mniejszości. Model 1 oznacza asymilację mocną, gdy większość i mniejszość mogą używać tylko imion większościowych; Model 2 – asymilację słabą, dającą mniejszości wybór, zaś dla większości przewidującą tylko imiona większościowe; Model 3 – słabą dysymilację, gdzie większość ma swobodę wyboru, a mniejszość musi używać tylko imion mniejszościowych; Model 4 – mocną dysymilację, gdzie mniejszość musi używać imion mniejszościowych a większość większościowych; Model 5 – uznany za wyraz leseferyzmu, gdzie każdy może nosić imiona, jakie chce, bez względu na przynależność etniczną. Przedstawiono także różne wzorce

nazewnicze (*naming patterns*), obejmujące imię (imiona), (*middle name*), (imię odojcowskie), i patronim/matronim/nazwisko (nazwiska).

W **Rozdziale 4** (s. 111—131), pt. „Surnames” omówione i zilustrowane licznymi przykładami zostały różnorodna polityki odnoszące się do nazwisk. Są to m.in.: przymusowe nadawanie przez władze nazwisk osobom ich dotąd nieposiadającym, definiowanie nazwisk zabronionych, ochrona niektórych nazwisk w celu uniemożliwienia ich przyjęcia przez osoby chcące zmienić swe dotychczasowe nazwisko, ograniczenia liczby nazwisk jednej osoby, stosunek do patronimów i nazwisk żeńskich. Przedstawiono także pewne cele polityki w stosunku do nazwisk, jak ograniczenie izonimii przez zwiększenie zasobu możliwych nazwisk, ograniczenie liczby nosicieli nazwisk najpopularniejszych, asymilacja nazwisk obcokrajowców lub członków mniejszości etnicznej przez nadanie im formy typowej dla kultury czy języka większości, czy uprawianie polityki segregacyjnej, nie zezwalającej na zmianę nazwiska osobom z mniejszości etnicznej w celu podkreślenia jej odrębności..

Rozdział 5 (s. 132-147), pt. „Name changes”, został przeznaczony na omówienie i zilustrowanie różnych typów zmian imion i nazwisk. Są to zmiany dobrowolne (dotyczące najczęściej imigrantów chcących się zintegrować z większościowym społeczeństwem) lub wymuszone (przymusowa asymilacja przez zmianę nazw osobowych z formy mniejszościowej na większościową, uznawanie pseudonimów wojskowych za nazwiska i in.). Omówiono także sytuacje, kiedy władze oficjalnie zachęcają do zmiany nazwy osobowej przez specjalne kampanie medialne czy ułatwienia formalne, a jako ich przeciwieństwo ukazano te sytuacje, kiedy zmiany imienia czy nazwiska zostają zabronione dla członków całej grupy etnicznej w celu zachowania jej odrębności wewnątrz innej społeczności.

Rozdział 6 (s. 148-170), pt. „Names and the law”, przedstawia i omawia akty prawne i regulacje w wybranych krajach europejskich dotyczące nazw osobowych, ich postaci, a także możliwości ich ewentualnej zmiany. Ogółem omówione zostało ustawodawstwo 29 państw europejskich, podzielonych na anglojęzyczne, niemieckojęzyczne, skandynawskie, bałtyckie, romańskie, słowiańskie i inne. Następnie przedstawiono różne międzynarodowe akty prawne odnoszące się do nazw osobowych i obowiązujące w Europie. Za najważniejsze uznano konwencję nr 14 Międzynarodowej Komisji Stanu Cywilnego (ICCS), podpisaną w Bernie 13 września 1973 roku, dotyczącą rejestracji imion i nazwisk w rejestrach stanu cywilnego, Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, przyjętą w roku.

1992 pod auspicjami Rady Europy, oraz Konwencję Ramową o Ochronie Mniejszości Narodowych z 1998 roku, stwierdzającą m.in. prawo osób należących do mniejszości narodowej do używania swych nazw osobowych w języku mniejszości.

Rozdział 7 (s. 171-212), zatytułowany „Case study: Lithuanisation of the personal names of Poles in Lithuania”, stanowi wspomniane wcześniej studium przypadku poświęcone polityce lituanizacyjnej w Republice Litewskiej w stosunku do nazw osobowych (imion i nazwisk) mieszkających tam Polaków. Omówiono krótko historię związków Polski z Litwą, ukazując skomplikowany problem tożsamości Polaków na Litwie związany także z nazwami osobowymi. Szczegółowo przedstawiono politykę lituanizacji w aspekcie ideologii, NP (rozumianej jako językowe zasady zapisu nazw polskich) i praktyki (przykłady zlituanizowanych imion i nazwisk Polaków, zazwyczaj różnych od ich wersji polskiej i litewskiej, rozbieżności w zapisie nazwisk. Zauważono, że praktyka odbiega od deklaracji, np. zarejestrowano na Litwie imiona lub nazwiska zawierające Nielitewskie litery i dwuznaki). Przedstawione też zostały rozwiązania stosowane w podobnych przypadkach na forum międzynarodowym i niektórych państwach.

We Wnioskach (**Conclusions**), s. 212-218, znalazło się krótkie podsumowanie zawartości treściowej rozprawy oraz sformułowanie pewnych wniosków. Zwrócono uwagę na teoretyczne i praktyczne aspekty analizowanego problemu. Przedstawiono typologizację polityk prowadzonych w stosunku do imion i nazwisk jako układ binarny i dychotomiczny. W ramach wniosków na przyszłość uznano m. in. że globalizacja i integracja europejska sprawiają, że coraz poważniejszym problemem, wymagającym odpowiedniego potraktowania, stają się różnice w przepisach i uzusie pomiędzy poszczególnymi państwami.

Bibliografia (References) zawiera ok. 250 pozycji drukowanych i internetowych w wielu językach zachodnich. Jest bardzo bogata, zróżnicowana i wyczerpująca.

Reasumując, w rozprawie w sposób niemal wszechstronny, dokładny i wyważony przedstawiono i omówiono zjawisko polityki prowadzonej w stosunku do imion i nazwisk globalnie i w poszczególnych państwach.

Na podkreślenie zasługuje fakt bardzo starannego przedstawienia teoretycznych założeń rozprawy, wprowadzenia w kwestie metodologiczne i terminologiczne. Doktorantka szczegółowo przedstawia odnośne teorie czy metody

zanim dokona wyboru własnego ujęcia teoretycznego i metody opisu badanego zjawiska, co najbardziej widoczne jest we Wstępie, rozdziałach 1 i 2.

Co prawda, praktyka opisu i przedstawiania zjawisk nazewniczych w rozprawie nie zawsze realizuje skrupulatnie określone założenia teoretyczne. I tak, zawarte we **Wstępie** ściśle teoretyczne i terminologiczne rozróżnienie polityki w stosunku do imion i nazwisk (*name policy*, NP) na politykę językową w odniesieniu do imion i nazwisk (*language policy on names*, LPN) i regulacje w dziedzinie imion i nazwisk (*name regulation*, NR) w rozprawie jest wykorzystywane w stopniu znikomym, najczęściej natomiast występują odniesienia i terminy ogólne, czyli *policy* czy *name policy*. Wydaje się zresztą, że obszary tych wydzielonych domen w ramach NP muszą być niedookreślone, ponieważ za istotne kryterium wyłonienia LPN uznano działanie w sferze symbolicznej (zob. s. 21: "LPN is unquestionably connected with power – *symbolic* power – which is exercised in the *symbolic domain*").

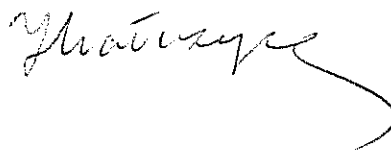
Wielkim walorem rozprawy, oprócz przedstawienia skomplikowanych kwestii teoretycznych i metodologicznych, jest bardzo obszerny, ciekawy, dobrze dobrany i zaprezentowany materiał ilustrujący różnego rodzaju polityki i praktyki nazewnicze uprawiane w różnych krajach, nie tylko europejskich. Jako onomasta i sinolog z dużym zadowoleniem odnotowałam kilka odniesień do nazewnictwa chińskiego, mającego niewątpliwie wiele cech specyficznych. Zebranie tak dużej liczby wartościowych danych i umiejętne ich zaprezentowanie świadczy o dużej wiedzy doktorantki i jej umiejętnościach organizacyjnych i technicznych.

Bardzo ciekawe, rzeczowe i pobudzające do refleksji jest przedstawione w rozprawie w **Rozdziale 7** studium przypadku, będące, przedstawioną na szerokim politycznym, społecznym i językowym tle, analizą lituanizacji polskich nazw osobowych mniejszości polskiej na Litwie po 1991 roku. Interesująca i wieloaspektowa, chociaż wykraczająca poza zakres treściowy rozprawy, byłaby niewątpliwie dyskusja dotycząca zagadnienia, w jakim stopniu Polacy na Litwie mają słuszność domagając się pisowni polskiej swych nazw osobowych.

Rozprawę napisano bardzo dobrym językiem angielskim, jej układ formalny jest prawidłowy, podział treści logiczny, a zamieszczone indeksy ułatwiają poruszanie się po tekście.

Rozprawę doktorską mgr Justyny B. Walkowiak oceniam bardzo pozytywnie. Z dużym zadowoleniem stwierdzam, że jej poziom teoretyczny, zawartość materiałowa, walory metodologiczne i zakres tematyczny stawiają ją w rzędzie pozycji znaczących w językoznawstwie polskim i światowym. Jestem przekonana, że rozprawa odpowiada wymaganiom stawianym pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr Justyny B. Walkowiak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 06. 01. 2015

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Małgorzata', with a long, sweeping tail extending to the right.